

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO

Kraków, dnia 8 stycznia 2014 r.

Poz. 107

UCHWAŁA NR 274/XXXVII/2013 RADY POWIATU NOWOTARSKIEGO

z dnia 30 grudnia 2013 roku

w sprawie przyjęcia "Powiatowego programu opieki nad zabytkami Powiatu Nowotarskiego na lata 2014 - 2018

Na podstawie art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami (Dz.U. z 2003 r. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.) Rada Powiatu Nowotarskiego, po uzyskaniu opinii Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, uchwala co następuje:

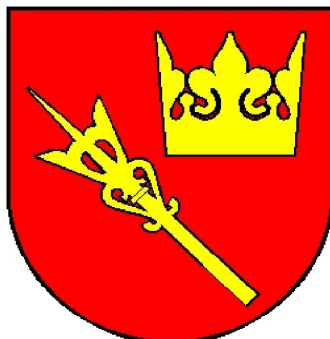
§ 1. Przyjmuje się "Powiatowy program opieki nad zabytkami Powiatu Nowotarskiego na lata 2014 - 2018, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu Nowotarskiego.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od opublikowania w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego.

Przewodniczący Rady Powiatu
Jan Krzak

Załącznik
do Uchwały Nr 274/XXXVII/2013
Rady Powiatu Nowotarskiego
z dnia 30 grudnia 2013 roku

**Powiatowy program opieki nad zabytkami
Powiatu Nowotarskiego na lata 2014 - 2018**

1. Wstęp.

"Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2014 - 2018" jest dokumentem o charakterze strategicznym w zakresie podejmowania działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Przedmiotem opracowania *"Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2014 - 2018"* jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych Powiatu. Nowotarskiego.

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami stanowi podstawę do określenia zasadniczych kierunków działań i zadań mających na celu zachowanie lokalnego środowiska kulturowego, a także w miarę możliwości poprawy jego stanu.

Podstawą do określenia działań jest ustalenie w niniejszym programie najistotniejszych uwarunkowań ze sfery dziedzictwa kulturowego obecnego na terenie powiatu. Ponadto, program ten ma przyczynić się do zintensyfikowania przedsięwzięć o charakterze społecznym oraz edukacyjnym wobec społeczności powiatu. Spodziewanym efektem realizacji wszystkich zadań sformułowanych w programie opieki nad zabytkami będzie, poza wspomnianym zachowaniem i poprawą stanu środowiska kulturowego, wytworzenie szeroko rozumianej świadomości obszaru Powiatu Nowotarskiego jako interesującego kulturowo i turystycznie miejsca.

Za zabytek uznaje się nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich część lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością, stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytki stanowią świadectwo historii i kultury lokalnej, regionalnej i narodowej, a także decydują o tożsamości miejsca. Chcąc zachować łączność pomiędzy pokoleniami należy dążyć do ich zachowania. Celem programu jest kształtowanie świadomości oraz uwrażliwienie mieszkańców powiatu na potrzeby związane z właściwym utrzymaniem i ochroną lokalnego środowiska kulturowego. Odpowiednie wykorzystanie oraz wypromowanie miejscowych dóbr kultury może przyczynić się także do rozwoju lokalnej gospodarki. Kultura i tradycja naszego regionu, atrakcyjne położenie geograficzne oraz zabytki tworzą niepowtarzalny produkt turystyczny, który stanowi znaczący element rozwoju powiatu. Tak więc opracowanie programu opieki nad zabytkami jest nie tylko koniecznością przewidzianą ustawą, ale przede wszystkim potrzebą społeczną.

2. Cel powiatowego programu opieki nad zabytkami

"Powiatowy Program Opieki nad zabytkami Powiatu Nowotarskiego na lata 2014-2018" został opracowany w celu realizacji zapisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Z 2003 r. Nr 162, poz. 1568 ze zm.). Ustawa wprowadza obowiązek

sporządzenia programów opieki nad zabytkami przez samorządy – zarówno na szczeblu wojewódzkim, powiatowym jak i gminnym. Zgodnie z art. 87 ust. 1 cytowanej wyżej ustawy Zarząd Powiatu sporządza na okres 4 lat powiatowy program opieki nad zabytkami, który po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków przyjmuje Rada Powiatu. Program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym, a z jego realizacji Zarząd Powiatu sporządza co dwa lata sprawozdanie, które następnie przedstawia Radzie Powiatu.

Cele programu wynikające z Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Szczegółowe cele powiatowego programu opieki nad zabytkami zawarte są w art. 87 ust. 2 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i należą do nich:

- a) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- b) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- c) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- d) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- e) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- f) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- g) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Cele pozaustawowe:

- a) opieka, ochrona, aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe powiatu oraz dążenie do materialnej poprawy stanu zabytków, ich odbudowy, adaptacji i rewitalizacji celem wykorzystania potencjału wynikającego z posiadanego dziedzictwa kulturowego,
- b) planowe, konsekwentne oraz kompletne realizowanie zadań samorządowych w zakresie ochrony zabytków,
- c) realizowanie lokalnych i regionalnych projektów związanych z ochroną zabytków oraz krajobrazu kulturowego,
- d) dążenie do pełnej oceny stanu zasobów materialnego dziedzictwa kulturowego powiatu poprzez aktualizację bazy informacyjnej o zabytkach powiatu,
- e) integracja ochrony dziedzictwa kulturowego, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa

- archeologicznego, przyrodniczego w dokumentach planistycznych,
- f) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność przestrzeni dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych, a także wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
 - g) prowadzenie działań w zakresie planowania przestrzennego oraz w gospodarce nieruchomościami,
 - h) racjonalne wykorzystanie powiatowych funduszy na prace ratownicze, konserwatorskie i dokumentacyjne przy obiektach o szczególnych wartościach zabytkowych,
 - i) wspieranie lokalnych projektów związanych z opieką nad zabytkami i ich zagospodarowaniem – adaptacją,
 - j) upowszechnianie wśród właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych znajomości zasad konserwatorskich, zasad etyki i profilaktyki konserwatorskiej wraz z uświadamianiem odpowiedzialności za posiadane mienie zabytkowe,
 - k) tworzenie, rozwijanie klimatu społecznego zrozumienia i akceptacji dla idei opieki i ochrony zabytków z kształtowaniem postaw promujących działania chroniące zabytki jako źródło tożsamości, wiedzy i dumy z przeszłości i tradycji.

Głównym celem sformułowania Programu jest dążenie do znaczącej poprawy stanu zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz zachowanie krajobrazu kulturowego powiatu poprzez określenie warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach powiatu, a także włączenie zabytków w rozwój gospodarczy i społeczny powiatu.

3. Podstawy prawne opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami

W polskim ustawodawstwie zagadnienia związane z zabytkami regulują następujące akty prawne:

Ustawy:

- 1) Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r. Nr 162, poz. 1568 ze zm.)
- 2) Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz. U. z 2013 r., poz. 595)
- 3) Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2010 r. Nr 102 poz. 651 ze zm.)
- 4) Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (t.j. Dz. U. z 2010 r. nr 243, poz. 1623 ze zm.)
- 5) Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2012 r. Nr 647 ze zm.)
- 6) Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz. U. Z 2008 r. Nr 25, poz. 150 ze zm.)
- 7) Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2013 r. poz. 627)

Rozporządzenia:

- 1) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259)
- 2) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).
- 3) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytku za granicę (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510).
- 4) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami" (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304 ze zm.).
- 5) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r. Nr 113, poz. 661).
- 6) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153)
- 7) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2005 r. Nr 112, poz. 940 ze zm.)

Inne:

- 1) Europejska Konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. z 1996 r. Nr 120, poz. 564)
- 2) Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. (Dz. U. z 1976 r. Nr 32, poz. 19)

4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki zabytków.**4.1. Obowiązek konstytucyjny ochrony zabytków.**

Podstawowym aktem prawnym który nakłada obowiązek ochrony zabytków jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 Nr 78, poz. 483).

W myśl art. 5 Konstytucji „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...). Istotnym elementem tego dziedzictwa są zabytki, które w swych niematerialnych wartościach są dobrem wspólnym”. Art. 82 Konstytucji wskazuje, iż „obowiązkiem Obywatela (...) jest troska o dobro wspólne.

4.2. Ustawa o samorządzie powiatowym.

Wprowadzenie reformy administracyjnej oraz związane z tym uwarunkowania ustawowe nałożyły na samorządy powiatowe zadania z zakresu kultury i ochrony dóbr kultury. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz. U. z 2013 r., poz. 595) w art. 4 nakłada na powiat określone ustawami zadania publiczne o charakterze ponadgminnym, między innymi z zakresu kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także ochrony środowiska i przyrody.

4.3. Ochrona dziedzictwa kulturowego w świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazuje cele opracowania programu opieki nad zabytkami, do których należą:

- 1) Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Podstawowe regulacje w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego zostały zawarte w Ustawie z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która w sposób kompleksowy reguluje kwestie związane z prawną ochroną zabytków. Ustawa określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków. Ustawa nakłada na organy administracji rządowej i samorządowej obowiązek zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych dla ochrony dóbr kultury.

W myśl przepisów ustawy ochrona zabytków polega na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe

zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;

- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytku;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Organami ochrony zabytków są:

- 1) Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków
- 2) Wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków.

Jednocześnie w art. 5 ustawy zdefiniowane zostaje pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza i polega przede wszystkim na zapewnieniu warunków do:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Artykuł 3 ustawy podaje definicję zabytku rozumianego jako nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

W myśl regulacji ustawowej ochronie i opiece podlegają, bez względu na ich stan zachowania:

1) Zabytki nieruchome:

- a) krajobrazy kulturowe,
- b) układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane,
- c) dzieła architektury i budownictwa,
- d) dzieła budownictwa obronnego,
- e) obiekty techniki, a zwłaszcza kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe,
- f) cmentarze,
- g) parki, ogrody, inne formy zaprojektowanej zieleni,
- h) miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub

instytucji.

2) Zabytki ruchome:

- a) dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmaty oraz pamiątki historyczne, a zwłaszcza militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i order,
- d) wytwory techniki, urządzenia, środki transportu, maszyny i narzędzia świadczące o kulturze materialnej charakterystycznej dla dawnych i nowych form cywilizacyjnych,
- e) materiały biblioteczne,
- f) instrumenty muzyczne,
- g) wytwory sztuki ludowej i rękodzieła, obiekty etnograficzne,
- h) przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne i działalność wybitnych osobistości.

3) Zabytki archeologiczne:

- a) pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyska,
- c) kurhany,
- d) relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

5. Narzędzia prawne ochrony i opieki zabytków.

Ochrona zabytków wspólnie obejmuje nie tylko pojedyncze zabytki, dzieła sztuk, pamiątki historyczne, lecz również krajobraz kulturowy będący przekształconym przez człowieka naturalnym otoczeniem, w którym zapisane są zarówno elementy kultury materialnej jak i duchowej. Ochrona zabytków, to zespół procedur mających uchronić przed zniszczeniem uznane, jako świadectwa historyczne elementy tworzące wspólnie krajobraz kulturowy. Polega ona na podejmowaniu działań administracyjnych mających na celu zapobieganie zagrożeniom, udaremnianie niszczenia i niewłaściwego użytkowania zabytku, przeciwdziałania kradzieżom, kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytku, a także zapewnieniu warunków ich należytej ochrony.

Podstawowymi narzędziami prawnej ochrony zabytków, wynikającymi z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, są:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
- 2) utworzenie parku kulturowego,
- 3) uznanie zabytku za pomnik historii.

Rejestr zabytków.

Rejestr zabytków stanowi podstawową ustawową formę ochrony prawnej obiektu i prowadzony jest według ściśle określonej procedury wyznaczonej przez Ustawę o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 30 kwietnia 2004r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Wpis do rejestru zabytków stwarza określoną, jednoznaczną sytuację prawną obiektu, która ogranicza swobodę działań, zwłaszcza tych niepożądanych, narzuca pewne rygory postępowania przy nich, daje też pewne przywileje finansowe. Ta forma ochrony prawnej stwarza możliwość lepszej opieki przez właścicieli, kontroli nad prowadzonymi pracami oraz zapewnienia właściwego użytkowania.

Do rejestru zabytków wpisuje się zabytki ruchome, nieruchome, archeologiczne, otoczenie zabytku, nazwę geograficzną, historyczną lub tradycyjną, układ urbanistyczny, ruralistyczny lub historyczny zespołu budowlanego (tzw. obszarowy wpis do rejestru zabytków). Wpisu do rejestru zabytków dokonuje wojewódzki konserwator zabytków, traktując ten wpis jako priorytetową formę ochrony. Należy zaznaczyć, że wszelkie prace prowadzone przy obiektach położonych na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymagają również właściwych uzgodnień i pozwoleń konserwatorskich, wynikających z Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Niedostosowanie się do tych wymogów niesie za sobą skutki prawne w postaci decyzji administracyjnych wstrzymujących nielegalne działania bądź też nakazujących przeprowadzenie pewnych prac, jeśli ich wykonanie - ze względu na nieodpowiedni stan techniczny - jest niezbędne z uwagi na zagrożenie zniszczeniem lub istotnym uszkodzeniem obiektu. W przypadku niezgodnych z pozwoleniem wojewódzkiego konserwatora zabytków realizacji prac przy zabytku, do procedury postępowania administracyjnego włącza się właściwy organ nadzoru budowlanego. Konsekwencją umyślnego niszczenia i uszkodzania zabytków jest kara pozbawienia wolności, w przypadku działań nieumyślnych jest to kara grzywny lub ograniczenia wolności.

Wydanie decyzji o wpisie do rejestru zabytków jest poprzedzone postępowaniem przygotowawczym, na które składa się: złożenie wniosku przez właściciela lub wieczystego użytkownika obiektu, wszczęcie procedury administracyjnej oraz wizja lokalna obiektu. Konieczne jest także udokumentowanie wartości zabytkowych obiektu w formie karty ewidencyjnej (tzw. karta biała lub dokumentacja ewidencyjna założeń zieleni). Dokumentacja ta stanowi podstawę do dalszych czynności proceduralnych, w wyniku których, ostatecznie zostaje wydana decyzja o wpisaniu zabytku do rejestru zabytków.

Treść decyzji o wpisie obiektu do rejestru zabytków powinna być jednoznaczna, poparta załącznikiem graficznym z określonymi granicami ochrony konserwatorskiej. Dużym utrudnieniem w odczytywaniu wcześniejszych decyzji o wpisie do rejestru zabytków jest brak tego załącznika. Jest on szczególnie ważny przy wpisach obszarowych, takich jak układy urbanistyczne czy zespoły rezydencjonalne i folwarczne. Nie mniej istotne jest to przy wpisach indywidualnych obiektów,

gdzie również należy ustalić granice ochrony konserwatorskiej. Jednoznaczność treści decyzji polegać powinna na wyszczególnieniu w uzasadnieniu tego dokumentu tylko tych obiektów, które mają być chronione prawnie na mocy tej decyzji bowiem umieszczanie innych obiektów nieobjętych wpisem zaciera interpretację tego wpisu.

Park kulturowy.

Krajobraz kulturowy, zgodnie z brzmieniem artykułu Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze. Uwarunkowania przyrodnicze są niezaprzeczalnym tłem dla wszelkich działań człowieka, a razem tworzą one integralną strukturę przestrzenną, na którą składają się płaszczyzny (las, łąki, zbiorniki wodne), ciągi (rzeki, drogi) i punkty (obiekty kulturowe przyrodnicze). Bogate dziedzictwo kulturowo-przyrodnicze regionu wpływa na proces kształtowania tożsamości regionalnej. Dziedzictwo to skłania do podjęcia ważnych działań w tym zakresie. Współczesne zarządzanie ochroną krajobrazu powinno opierać się o zasady spójności aspektów środowiskowych z historycznymi i konserwatorskimi.

Ochrona krajobrazu kulturowego może być wyrażona poprzez utworzenie parku kulturowego, którego istotą mają być najbardziej reprezentatywne i charakterystyczne cechy krajobrazu kulturowego, jego uwarunkowania przyrodnicze i przestrzenne oraz identyfikacja grup społecznych czy też deklaracja społecznej woli utworzenia parku kulturowego. Celem utworzenia parku kulturowego jest ochrona krajobrazu kulturowego oraz zachowanie wyróżniających się terenów z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Nie mniej ważny jest także sposób opracowania projektu placu ochrony parku kulturowego i publikacja tego planu. Znaczącą rolę odgrywa tu właściwa motywacja, pozytywna atmosfera dla idei utworzenia parku kulturowego. Ważna jest również promocja tego przedsięwzięcia w celu dopracowania szczegółów. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego samorząd może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem. Istotną regulacją jest obowiązek sporządzania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszarów, na których utworzono park kulturowy. Ochrona parku kulturowego powinna też zostać uwzględniona w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. W specjalnych przypadkach park kulturowy o szczególnej wartości może też być uznany za pomnik historii lub jako pomnik historii wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Pomnik historii.

Uznanie zabytku za Pomnik Historii jest szczególnym aktem prawnym, bowiem Pomnikami Historii mogą zostać zabytki nieruchome o ponadregionalnym znaczeniu, dużych wartościach historycznych, naukowych i artystycznych, mające znaczenie dla polskiego dziedzictwa kulturowego, utrwalone w świadomości społecznej i stanowiące źródło inspiracji dla kolejnych

pokoleń. Ponadto muszą to być zabytki jednorodne stylowo, należycie wyeksponowane w przestrzeni, będące dziełami wybitnych twórców oraz dobrze zachowane.

Pomnikami Historii mogą być krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa lub zespoły tych dzieł o wspólnych cechach stylowych, użytkowych lub konstrukcyjnych, dzieła budownictwa obronnego, obiekty dziedzictwa przemysłowego, inżynierii lądowej i wodnej, parki i ogrody, cmentarze, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź związane z działalnością wybitnych osobistości lub instytucji oraz zabytki archeologiczne (pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikt działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej). Ponadto muszą to być zabytki, które:

- 1) zachowały pierwotną kompozycję przestrzenną lub uległy nieznacznym przekształceniom,
- 2) są jednorodne stylowo lub o czytelnych i zharmonizowanych ze sobą nawarstwieniach,
- 3) są należycie wyeksponowane w przestrzeni miejskiej lub krajobrazie i zachowały pierwotne relacje z otoczeniem,
- 4) są dziełami wybitnych twórców, np.: architektów, planistów, architektów krajobrazu, ogrodników,
- 5) są dobrze zachowane lub w stanie pozwalającym na ich rewaloryzację,
- 6) są przedmiotem troski konserwatorskiej.

Obiekt proponowany do uznania za Pomnik Historii musi być wpisany do rejestru zabytków lub objęty statusem parku kulturowego. Dla układów przestrzennych i obszarów powinny być opracowane i uchwalone miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego występuje do Prezydenta RP o uznanie zabytku za Pomnik Historii, jeżeli zgłaszany zabytek spełnia określone szczegółowe kryteria. Jeżeli zasadność wniosku Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego uzyska akceptację. Prezydent RP w drodze rozporządzenia uznaje obiekt za Pomnik Historii, określając jego granice. Rozporządzenie Prezydenta RP jest ogłaszane w „Dzienniku Urzędowym”.

Ewidencja zabytków jako narzędzie pomocnicze we właściwej opiece nad zabytkami.

Najliczniejszą grupę obiektów o wartości kulturowej stanowią obiekty figurujące w ewidencji zabytków. W oparciu o odpowiednie zapisy Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., ewidencja zabytków stanowi podstawę do sporządzania programów opieki nad nimi. Według tych zapisów, Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych z obszaru całego kraju, Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi natomiast wojewódzką ewidencję zabytków znajdujących się na terenie danego województwa.

Sporządzenie kompletnej, rzetelnej karty ewidencyjnej wykorzystującej wszystkie dostępne materiały to ważny element w procedurze prawnej opieki i ochrony zabytków. Wartość i znaczenie

dokumentacji ewidencyjnej zależy bowiem od poziomu kompletności tych podstawowych informacji o obiektach historycznych.

Aktem prawnym, regulującym zasady prowadzenia ewidencji zabytków przez poszczególne organy, jest Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 14 maja 2004 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Określa ono podstawowe dane, jakie powinny znaleźć się na karcie ewidencyjnej i karcie adresowej zabytku, przesłanki, od których spełnienia zależy włączenie kart ewidencyjnych i adresowych do ewidencji oraz ich wyłączenie z ewidencji. Rozporządzenie to ustala też sposób gromadzenia zbioru dokumentów dla zabytków objętych wojewódzką ewidencją zabytków.

Obiekty ujęte w ewidencji zabytków mogą podlegać ochronie w dwojaki sposób:

- 1) poprzez obszarowy wpis do rejestru zabytków,
- 2) poprzez ustalenia dotyczące ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

6. Charakterystyka Powiatu Nowotarskiego.

Powiat Nowotarski został utworzony w 1999 roku, po reformie administracyjnej, która wprowadziła trójstopniowy podział administracji samorządowej (samorząd wojewódzki, samorząd powiatowy, samorząd gminny). Siedzibą Powiatu jest Miasto Nowy Targ. Jest on jednym z 22 powiatów województwa małopolskiego. W skład Powiatu wchodzi 14 gmin: Czarny Dunajec, Czorsztyn, Jabłonka, Krościenko nad Dunajcem, Lipnica Wielka, Łapsze Niżne, Nowy Targ (miasto), Nowy Targ (gmina wiejska), Ochotnica Dolna, Raba Wyżna, Rabka - Zdrój (gmina miejsko-wiejska), Spytkowice, Szaflary, Szczawnica (gmina miejsko-wiejska).

Powiatu Nowotarskiego leży na południu Polski, u podnóża Karpat i obejmuje swoim zasięgiem najbardziej malownicze ziemie, od zielonej Orawy z cennymi torfowiskami, nad którymi góruje Babia Góra, poprzez Podhale, lesiste Gorce, pełne atrakcji Jezioro Czorsztyńskie, ciekaw zakątki Spisza, aż po tnące błękit nieba wapienne skały Pienin górujące nad Dunajcem. W Powiecie Nowotarskim znajdują się aż trzy parki narodowe: Babiogórski, Gorczański i Pieniński.

Poza Nowym Targiem - stolicą regionu, uzdrowiskami: Rabka-Zdrój i Szczawnica nie ma tu miast, jednak prawie każda wioska chlubi się bogatą historią i cennymi zabytkami.

Orawa, Podhale, Pieniny i Spisz - te cztery krainy historyczno - geograficzne, mają wiele zakątków z widokiem na górskie szczyty i urokliwych krajobrazów. We wsiach stoją drewniane domy, kościoły, jakich nie buduje się nigdzie indziej w Polsce, pełne wspaniałych dzieł sztuki.

7. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Powiatu Nowotarskiego.

Podhale

Podhale to obszar zajmujący rozległą Kotlinę Orawsko - Nowotarską. Stolica regionu jest Nowy Targ słynący od wielu lat z jarmarków. Miasto jest znakomitą bazą wypadową w Gorce, Tatry, Pieniny, rejon Babiej Góry czy Jeziora Czorsztyńskiego.

W kierunku południowym leży Gmina Szaflary i jej niepowtarzalne zabytki: ruiny średniowiecznego grodziska i zamku (tzw. Koci Zamek) z XII/XIV w., "Chałupę Anny Doruli" z I połowy XIX w. z malowidłem ściennym przedstawiającym Zaśnięcie Matki Bożej oraz teren zespołu podworskiego z zachowanymi relikami: murem kamiennym, bramką, budynkiem kuchni dworskiej i fundamentami. Na uwagę zasługuje również żelazny krzyż na wzgórzu Ranisberg, postawiony na pamiątkę 500-lecia bitwy pod Grunwaldem.

Kolejną podhalańską gminą jest Gmina Czarny Dunajec, na terenie której znajdują się unikatowe rozległe torfowiska wysokie zwane puściznami oraz Działy Orawskie - płaskowyż uformowany kilka milionów lat temu. W Czarnym Dunajcu zlokalizowany jest dwór murowany z I połowy XIX w. oraz murowany Kościół Przenajświętszej Trójcy z XVIII w. W Gminie Czarny Dunajec znajduje się wieś Chochołów z doskonałym przykładem architektury regionalnej - cenny zespół urbanistyczny złożony z kompleksu XVIII/XIX - wiecznych chałup góralskich. W najstarszej chałupie pochodzącej z 1798r. jest Muzeum Powstania Chochołowskiego.

W Gminie Nowy Targ w miejscowości Łopuszna jest zabytkowy zespół dworski (ok. 1790 r.) w skład którego wchodzi dwór i zabudowania gospodarcze. Główny budynek jest typowym wiejskim dworem szlacheckim - nakrytym czterospadowym, gontowym dachem, z kolumnowym gankiem i facjatką. Obecnie mieści się w nim Muzeum Kultury Szlacheckiej (oddział Muzeum Tatrzańskiego), prezentującą dawną siedzibę średniozamożnej szlachty, gdzie obejrzeć siedzibę średniozamożnej szlachty, gdzie obejrzeć można m. in. wnętrze kuchni dworskiej oraz ekspozycję etnograficzną wnętrz podhalańskich z XIX w. Drugą miejscowością Gminy Nowy Targ, gdzie można natknąć się na obiekty zabytkowe jest Harkłowa. Znajduje się tam niewielki dwór (lamus) z początku XVII w. z dawną kamienną bramą wjazdową.

W miejscowości Ochotnica Dolna (Gmina Ochotnica Dolna) długiej na blisko 20 km, która leży w południowo-zachodniej części Górców wart zobaczenia jest Zespół młyński (Młyn u Pana Mazurka) - drewniany młyn wodny zachowany w stanie pierwotnym, zbudowany z drewnianych bali; szachulcowy tartak wodny, murowano-drewniany spichlerz oraz zabytkową chatę z XIX w. Natomiast w położonej obok Tylmanowej znajduje się zabytkowy klasycystyczny dwór Berskich z roku 1840, wraz z resztkami założenia parkowego.

Spisz

W regionie Spisza znajdują się liczne zabytki, które warto zobaczyć m. im. w miejscowości Nowa Biała (położonej na lewym brzegu Białki) warto zwrócić uwagę na charakterystyczne dla

spiskiego budownictwa rzędy drewnianych stodół na obrzeżach wsi. Około 1,5 km na południe od wsi znajduje się rezerwat przyrody "Przełom Białki pod Krempachami". Obejmuje on przełom rzeki między malowniczymi wzniesieniami Kramnicy i Obłazowej. W znajdującej się tutaj Jaskini Obłazowej podczas badań archeologicznych w latach 80 i 90 - tych XX w. odnaleziono bumerang wykonany z ciosu mamuta, pochodzący sprzed około 30 tysięcy lat i uznawany za najstarszy na świecie.

Unikatowe w skali kraju są specyficznej budowy spichlerze tzw. sypance, zachowane w Kacwinie (Gmina Łapsze Niżne), gdzie można zobaczyć także młyn i tartak wodny z końca XVIII w. oraz zabytkowy budynek organistówki. W pobliskiej Łapszance znajduje się kapliczka - dzwonnica z 1928 r., której używano, by ostrzec mieszkańców przed zbliżającą się burzą.

Interesującą jest najstarsza spiska wieś Frydman, gdzie można zobaczyć dwukondygnacyjne piwnice z 1820 r., w których do 1905 r. przechowywane było sprowadzane z Węgier wino. Znajduje się tu również kasztel - dwór obronny (XVI/XVII w.) z charakterystyczną bryłą z narożnymi wieżyczkami i renesansowym wykuszem oraz warowny kościół św. Stanisława z przełomu XII i XIX w., zwieńczony renesansową attyką.

Kolejną miejscowością Spisza - Falsztyn, na niewielkim wzgórzu nad potokiem, znajduje się tajemnicza zarośnięta polana Kościelnisko. Niedokończone odkrycia archeologiczne z lat 60 - tych ubiegłego wieku wykazały tu fundamenty dwóch zniszczonych prawdopodobnie przez husytów budowli. Odkryto także liczne kości ludzkie oraz drobne przedmioty użytkowe datowane na XV w. Istnieje naukowa hipoteza, że były to warowne kościoły Bożogrobowców. Na północ od wsi znajduje się enklawa Pienińskiego Parku Narodowego - Zielone Skałki.

Dalej w miejscowości Niedzica znajduje się słynna warownia - zamek "Dunajec" z około 1320 roku - jeden z najładniejszych i najbardziej malowniczo położonych zamków w Polsce, siedziba kolejnych węgierskich właścicieli tej części Spisza. W gotyckiej części warowni funkcjonuje muzeum. W całości zachowany jest renesansowy zamek dolny z 1600 r. z arkadowym dziedzińcem i basztami obronnymi. W pobliżu zamku znajduje się zabytkowy spichlerz, w którym prezentowane są eksponaty związane z kulturą ludową Spisza.

Pieniny

W Pieninach w pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na ruiny Zamku z XIV w. w Czorsztynie. Pełnił on funkcję warowni granicznej, która strzegła szlaku handlowego i dyplomatycznego usytuowanego w dolinie Dunajca. Rezydował w niej m. in. legendarny rycerz Zawisza Czarny z Garbowa.

Kolejnym miejscem jest Krościenko nad Dunajcem i zabytkowy układ urbanistyczny z rynkiem. od średniowiecza do połowy XX wieku rynek był miejscem tradycyjnych poniedziałkowych targów, a do XIX wieku również słynnych jarmarków: na Zielone Świątki, św. Anny (26 lipca) i św. Michała (29 września). Na Górze Zamkowej w masywie Trzech Koron

znajdują się ruiny zamku "Pieniny" z XIII w.

W Szczawnicy natomiast można zaobserwować zabytkową architekturę uzdrowiska z początku XIX w.

Orawa.

Na Orawie zlokalizowane jest Muzeum Orawski Park Etnograficzny w Zubrzycy Górnej. Powierzchnia skansenu wynosi około 10 ha. Na jego terenie znajduje się dworski park oraz około 40 obiektów m. in. chaty z wyżką, lamus plebański, chata czwórka, karczma, pasieka oraz chłopskie zakłady przemysłowe: tartak, folusz, olejarnia, kuźnia. W większości obiektów można obejrzeć dawne sprzęty, a poprzez prowadzone lekcje muzealne spróbować swoich sił przy pieczeniu chleba, przędzeniu lnu czy wykonywaniu tradycyjnych zabawek ludowych, bądź postawić pierwsze kroki w tradycyjnym malarstwie na szkle.

Kolejną miejscowością jest Orawka, gdzie znajduje się budynek dawnej farbiarni z początku XVIII w. Jest to murowany obiekt parterowy, z półpiętrzem. Pierwotnie służył jako skład soli na "szlaku węgierskim". W XVIII w. zaczęto farbować w nim płótno i sprzedawać za pośrednictwem tzw. Płócienników.

Chyżne to wieś gdzie jest budynek starej plebani pochodzącej z 1800 r., ulokowane jest w nim Parafialne Muzeum Regionalne. W jego zbiorach zgromadzono ponad 2 tys. eksponatów, m. in. polichromowane figurki, szaty liturgiczne, kolekcje obrazów o dużej wartości historycznej i artystycznej.

Na terenie całej Orawy znajduje się wiele przydrożnych figur i krzyży, które chroniły mieszkańców przed kataklizmami i złem. Najczęściej spotykanymi figurami są Chrystus Ukrzyżowany, Matka Boża Bolesna, Trójca Święta, św. Jan Nepomucen. najwięcej figur kamiennych spotkamy wędrując Szlakiem Solnym przez Orawę. Ponadto w krajobraz Orawy na stałe wplecione są drewniane dzwonnice z dzwonkiem loretańskim (tzw. dzwonnice burzowe). Dzwonów używano zgodnie z ludowymi wierzeniami do odpędzania burz. Można je spotkać w Chyżnem, Jabłonce, Lipnicy Małej, Lipnicy Wielkiej, Zubrzycy Dolnej i Górnej.

Gorce.

Gorce są urokliwym zakątkiem w Beskidach Zachodnich, położone pomiędzy Rabą a Dunajcem, sąsiadując od północy z Beskidem Wyspowym a od południa z Podhalem.

W regionie znajduje się uzdrowisko dla dzieci i dorosłych Rabka - Zdrój. Miejscowość posiada przepiękny Park Zdrojowy oraz kompleks Pijalni Wód Mineralnych i Tężni Solankowej. Z miasta można dostać się na Luboń Wielki, gdzie zobaczyć można zabytkowe schronisko PTTK z 1931 r.

Chabówka to miejsce gdzie jest Skansen Taboru Kolejowego. Stare parowozy (najstarszy z 1878 r.), wagony pasażerskie, które pamiętają czasy Cesarza Franciszka Józefa, czy salonki wożące dygnitarzy ubiegłego stulecia ją jego główną atrakcją.

Na miano zabytkowych zasługują też przepiękne miejsca takie jak: zespół placowo-parkowy w Rabie Wyżnej z XIX w., zespół parkowo-dworski w Sieniawie z XVII w., park dworski Rokicinach Podhalańskich z końca XIX w., murowana karczma wiejska w Spytkowicach z XVIII w. oraz znajdujące się w samych Gorcach: zespół zabytkowych szałasów na Polanie Kałużna, szałas na Polanie Zbulina (Zbólkowa) na północnych stokach Obidowca, szałas na Polanie Stusy nad wsią Obidowa w Gorcach.

8. Nieruchomości będące własnością Powiatu Nowotarskiego.

Muzeum im. Władysława Orkana w Rabce - Zdroju.

Muzeum znajduje się w zabytkowym, modrzewiowym kościółku p.w. Św. Marii Magdaleny z początku XVII wieku. Kościółek otoczony jest kamiennym murem, kryty gontem. W murze jest 14 kapliczek z 1744 r., w których mieszczą się stacje Męki Pańskiej. Przy wejściu na teren kościółka znajduje się kamienna krypta z piaskowca z datą z 1839 r. We wnętrzu kościółka warto zobaczyć zabytkowe organy w stylu rokoka, które datowane są na rok 1778 r. Na ścianach i suficie znajdują się piękne polichromie z 1802 r. oraz drewniany ołtarz główny, którego zdobienia polichromowanymi figurami świętych i z obrazem Św. Trójcy adorowanej przez Św. Dominiaka i Franciszka urzekają odwiedzających. Ołtarz ten pochodzi z 2 połowy XIX wieku i jest wzorowany na baroku. Ołtarze boczne, tak jak i chór z organami, dotowane są na 1778 rok. Sposób gry na organach jest bardzo oryginalny, a klawiatura liczy 750 piszczałek metalowych i drewnianych. Rokokowe organy i chór muzyczny stanowią kompozycyjną całość wraz ze zdobiącymi je ornamentami i rzeźbami.

Od 1908 roku zrezygnowano z odprawiania mszy i nabożeństw, co było związane z wybudowaniem neopodział nowego kościoła, również pod wezwaniem Św. Marii Magdaleny.

W 1928 roku powstała Komisja Muzealna – Etnograficzna przy Polskim Towarzystwie Tatrzańskim w Rabce – Zdroju, a jej członkowie zaproponowali, aby gromadzić cenne przedmioty. W 1929 roku placówka otrzymała statut i został określony jej program działania, a Władysław Orkan użyczył swojego imienia. Oficjalne Otwarcie Muzeum im. Władysława Orkana nastąpiło w 1936 roku.

W Muzeum zgromadzone są eksponaty przedstawiające kulturę ludową górali, a także znajduje się tutaj największy w Polsce zbiór świątków ludowych. Eksponaty związane są z rzemiosłem, rzeźbą i malarstwem, strojami ludowymi oraz gospodarstwem. Większość rekwizytów pochodzi z XIX oraz XX wieku i odznacza się ogromnym bogactwem treściowym i artystycznym. Większość eksponatów wykonanych jest przez twórców ludowych z okolic, z terenu Podhala, Orawy i Gorców.

Budynek przy ul. Harcerskiej 10 w Nowym Targu.

Zabytek stanowi parterowa część budynku, gdzie mieści się cela więzienna i sąsiednia cela ekspozycyjna. Obecnie budynek ten zajmowany jest przez Powiatowe Centrum Kultury w Nowym Targu, które zagospodarowało wszystkie pomieszczenia na swoje potrzeby.

Budynek I Liceum Ogólnokształcącego im. S. Goszczyńskiego w Nowym Targu.

I Liceum Ogólnokształcące im. Seweryna Goszczyńskiego w Nowym Targu jest najstarszą szkołą średnią na Podhalu. Idea założenia w Nowym Targu "ośrodka wyższej oświaty" powstała już w 1862 r. Wtedy to z inicjatywy Adolfa Tetmajera z Ludźmierza - marszałka powiatu nowotarskiego - Wydział Powiatowy Nowotarski wystosował do Rady Gminnej w Nowym Targu petycję sugerującą utworzenie w mieście ośrodka gimnazjalnego. Starania trwały długo, gdyż dopiero w 1904 r. gmina uzyskała pozwolenie na utworzenie gimnazjum cesarsko-królewskiego z polskim językiem wykładowym. Od 1906 r. do dnia dzisiejszego gimnazjum funkcjonuje we wspaniałym gmachu, zaprojektowanym przez architekta Mikołaja Talowskiego a wybudowanym pod kierunkiem inż. Eugeniusza Katerli.

Już w pierwszych latach istnienia Gimnazjum stało się prężnym ośrodkiem intelektualnym i kulturalnym. Gdy nadszedł rok 1914 profesorowie i uczniowie naszego gimnazjum stanęli w pierwszych szeregach żołnierzy walczących o wolność ojczyzny zarówno w Legionach Polskich jak i w armii austro - węgierskiej. Wielu z wojny nie powróciło. Ich nazwiska upamiętnia Tablica Pamiątkowa wmurowana w 1922 r. przy głównym wejściu do budynku. W chwili, gdy front rosyjsko-austriacki zbliżał się ku Gorcom, gmach gimnazjum pełnił rolę szpitala Czerwonego Krzyża. W pierwszych latach niepodległości cała gimnazjalna społeczność walczyła przyczyniając się do budowania zębów państwowości. Wielu uczniów walczyło w obronie Lwowa, uczestniczyło w powstaniach śląskich i w wojnie 1920 r.

9. Charakterystyka najistotniejszych zabytków znajdujących się na terenie Powiatu Nowotarskiego.

1) Szlak Architektury Drewnianej i Szlak Gotycki.

W Powiecie Nowotarskim znajduje się duża liczba zabytkowych kościołów ujętych w Szlak Architektury Drewnianej i Szlak Gotycki. Na Szlaku Architektury Drewnianej znajdują się zabytkowe kościoły, znaki starych czasów, pamiętające zamierzchłą historię, a w nich niezwykle urody obrazy, polichromie, organy, krucyfiksy, dzwoneczki, rzeźby, płaskorzeźby oraz wiele innych.

Kościół Św. Michała Archaniola w Dębnie Podhalańskim (druga połowa XV w.) wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Ściany kościoła od wewnątrz zdobią unikatowe malowidło - polichromia z XV - XVI w., zawierające motywy geometryczne i roślinne w układzie pasmowym. Wewnątrz kościoła zobaczyć można m. in. późnogotycki tryptyk w ołtarzu głównym z początku XVI w., zabytkowy krzyż z 1380 r., unikatowe cymbały z XV w. oraz tabernakulum z początku XIV w.

Kościół Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Harklowej (XV/XVI w. – przebudowany

w drugiej połowie XIX w.) wzniesiony w konstrukcji zrębowej; w ołtarzu głównym znajduje się gotycki tryptyk z początku XVI w.

Kościół Św. Trójcy w Łopusznej (koniec XV w.) najcenniejsze wyposażenie kościoła stanowi gotycki tryptyk z XV w. ze sceną Koronacji Marii, umieszczony w ołtarzu głównym oraz dwa barkowe ołtarze.

Kościół Św. Marcina w Grywałdzie (druga połowa XV w.) wewnątrz znajdują się zachowane fragmenty polichromii z 1618 r., w głównym ołtarzu mieści się tryptyk późnogotycki z początku XVI w.

Kościół Św. Anny w Nowym Targu (XV w.) w ołtarzu głównym z pierwszej połowy XVIII w. umieszczono obraz Wielkiej Rodziny z 1516 r.

Kościół Św. Elżbiety Węgierskiej w Trybszu z 1567 r., wewnątrz, na stropie znajduje się najstarsze z zachowanych do dziś malarskich przedstawień Tatr.

Kościół parafialny Niepokalanego Poczęcia NMP w Spytkowicach z 1758 r. Na uwagę zasługuje obraz Ukrzyżowanie z 1619 r. zawieszony w zakrystii oraz rokokowa ambona.

Kościół Św. Antoniego w Sieniawie z 1740 r. zbudowany został jako kaplica dworska, jednonawowa konstrukcji zrębowej.

Kościół Świętego Krzyża w Rdzawce z 1757 r. była częściowo spalona 1994r., odbudowana w latach następnych.

Kościół Św. Marii Magdaleny w Rabce-Zdroju z 1606 r., w którym obecnie znajduje się Muzeum im. Władysława Orkana z ekspozycją etnograficzną.

Kaplica cmentarna Św. Sebastiana w Maniowach wybudowana około 1722 r. została przeniesiona w latach 1987-88 wraz z cmentarzem do Nowych Maniów.

Kościół Św. Katarzyny w Sromowcach Niżnych wzniesiony został około 1513 r. Cenny zabytek kościoła stanowi gotycki tryptyk z końca XIV w. z kopią rzeźby Matki Boskiej z Dzieciątkiem.

Kościół Św. Jana Chrzciciela w Orawce z XVII w. to najcenniejszy zabytek na Orawie. Kościół wyróżnia się bogatą polichromią z drugiej połowy XVII w. oraz XVIII w., która pokrywa ściany.

Na terenie Powiatu Nowotarskiego znajdują się także liczne zabytkowe murowane świątynie.

Bazylika mniejsza w Ludźmierzu z 1869-1877 r. to kościół z czczoną od około 1400 roku figurką uśmiechniętej Matki Boskiej Ludźmierskiej zwanej także Gaździną Podhala.

Kościół parafialny Św. Katarzyny w Nowym Targu z XIV w. posiada głównie barokowy wystrój wnętrza, większość wyposażenia pochodzi z XVIII w. Na parapecie chóru widnieją dwustuletnie malowidła, obrazujące "stan duszy uciśnionej".

Kościół Św. Stanisława Biskupa we Frydmanie z przełomu XIII i XIV w. posiada romańskie okno, sklepienie krzyżowo-żebrowe oraz scenę "Zabójstwo Św. Stanisława" w ołtarzu głównym.

Kościół Św. Bartłomieja w Niedzicy wzniesiony około 1320 r., w którego wnętrzu znajduje się polichromia gotycka z początku XV w. oraz zabytkowy tryptyk Św. Bartłomieja.

Kościół Św. Katarzyny w Nowej Białej wybudowany w latach 1725-1748 to świątynia z rokokowym ołtarzem głównym z posągami świętych m. in. Św. Barbary i Św. Apolonii ubranych w dawne stroje.

Kościół Wszystkich Świętych w Kacwinie z około 1320 r., w którego wnętrzu na gotyckim sklepieniu prezbiterium znajduje się herb Berzewiczyc – dawnych właścicieli zamku w Niedzicy.

Kościół Św. Marcina w Krempachach z XVI w. posiada głównie rokokowy wystrój wnętrza. Warto zwrócić uwagę na figury w ołtarzach przedstawiające świętych królów węgierskich (Stefana, Emeryka i Władysława) z 1516 r.

Kościół Św. Kwiryna w Łapszach Niżnych wzniesiony został około 1310 r. W wieży kościelnej podwójny krzyż – znak zakonu bożogrobowców.

Kościół Św. Piotra i Pawła w Łapszach Wyżnych z około 1760 r. jest nazywany perłą rokoka na polskim Spiszu, ze względu na przepiękny wystrój wnętrza.

Kościół Wszystkich Świętych w Krościenku nad Dunajcem wzniesiony został w XIV w. Można w nim zobaczyć bezcenne malowidła ściennie z przełomu XIV i XV w., polichromię z XVI w. oraz kamienną chrzcielnicę z orłem jagiellońskim.

Kościół Św. Stanisława Biskupa w Rabie Wyżnej wybudowany został w XVII w. Na uwagę zasługują znajdujące się w nim barokowe ołtarze z drugiej połowy XVIII wieku, ambona oraz rzeźba Chrystusa Ukrzyżowanego.

Kościół Św. Łukasza w Lipnicy Wielkiej z 1769 r. wybudowany został w stylu późnego baroku. Wyposażenie kościoła jest neobarokowe z około 1915 r. wykonane przez warsztat z południowego Tyrolu.

Kościół Św. Marcina w Podwilku z XVIII w. został zbudowany na miejscu luterańskiego zboru. Nad drzwiami prowadzącymi do zakrystii znajduje się cenna płaskorzeźba stiukowa, przedstawiająca Św. Wendelina.

Dawna cerkiew grekokatolicka Matki Boskiej Pokrownej w Szlachtovej wybudowana na przełomie XIX i XX w., obecnie pełni funkcję kościoła rzymskokatolickiego pw. Matki Boskiej Pośredniczki Łask. Wewnątrz świątyni z okazałą kopułą znajdują się polichromie z 1919 r. oraz ikonostas.

Dawna cerkiew, obecnie kościół rzymskokatolicki Św. Jana Chrzciciela w Jaworkach z 1798 r. Wewnątrz świątyni zachowało się wyposażenie cerkiewne z końca XVIII w., kompletny ikonostas z cennymi wizerunkami Matki Boskiej i Św. Mikołaja.

2) Parki Narodowe

Babiogórski Park Narodowy. Został utworzony w 1954 roku na obszarze wokół masywu Babiej Góry (1725 m n.p.m.). W 1977 roku z uwagi na niezwykle walory przyrodnicze został włączony przez UNESCO do światowej sieci Rezerwatów Biosfery. Znaczna wysokość masywu Babiej Góry przekłada się na zróżnicowanie warunków klimatycznych i powoduje, że występują tu piętra

roślinne analogiczne do pięter w górach wysokich np. Tatrach czy Alpach. W reglu dolnym i górnym dominują lasy, a wyżej kosodrzewina. W żlebach spotykamy ziołorośla, a wysokogórskie hale porastają niskie murawy, porosty i mchy. Znajdują się tu jedyne w kraju stanowiska okrzynu jeleniego (symbol Parku) i rogownicy alpejskiej. Spośród bogactwa fauny, wyróżnić można rysie, jelenie karpackie, sarny, a okresowo niedźwiedzie.

Gorczański Park Narodowy. Utworzony w 1981 roku obejmuje najatrakcyjniejszą, głównie centralną część pasma górskiego Gorców m.in. masyw Turbacza, Gorca i dolinę Kamienicy. Poza jego granicami znajduje się kopuła szczytowa gorczańskiego wzniesienia - Turbacz (1310 m n.p.m.). Park został stworzony w celu ochrony puszczy karpackiej oraz polan reglowych, będących efektem pasterskich tradycji regionu. Chronione są także występujące tutaj osobliwości roślinne takie jak gatunki subalpejskie oraz fauna reprezentowana przez liczne bezkręgowce, płazy - w tym największy płaz ogoniasty występujący w Polsce, symbol Parku - salamandrę plamistą oraz rzadkie w skali europejskiej gatunki ptaków: głuszca czy puszczyka uralskiego.

Pieniński Park Narodowy. Założony został w 1932 roku i obejmuje najbardziej interesującą, środkową część pasma Pienin: Pieniny Czorsztyńskie, masyw Trzech Koron i Sokolicy. Dominują tu zbiorowiska leśne i charakterystyczne dla tego obszaru murawy naskalne oraz kwieciste łąki. W Parku znajduje się reliktowe stanowisko sosny rosnącej na szczytach i wąskich półkach skalnych oraz chryzantemy Zawadzkiego, które występują na rozległych terenach Azji, a w Europie znaleźć można je jedynie w Pieninach. We florze występują dwa gatunki endemiczne (spotykane jedynie w Pieninach): pszoniak pieniński i mniszek pieniński. Bardzo bogata i ciekawa jest fauna. Szacuje się, że występuje tu połowa gatunków odnotowanych w Polsce, głównie owadów. Park słynie również z niepowtarzalnych krajobrazów, co zaakcentowano w logo parku, w którym widnieją wody Dunajca wcinające się między pienińskie szczyty.

3) Obiekty muzealne w powiecie nowotarskim.

Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu z oddziałem w Muzeum Pienińskim im. J. Szalaya w Szczawnicy.

Muzeum zajmuje piętro zabytkowej XIX-wiecznej willi "Pałac". Muzeum jest placówką regionalną o charakterze etnograficzno-historycznym. W części etnograficznej prezentowane jest życie górali pienińskich w okresie pierwszej połowy XX wieku, w zakresie architektury regionalnej, wyposażenia wnętrz, pasterstwa, rolnictwa, łowiectwa, rybołówstwa, tkactwa. Uzupełnieniem tej części wystawy jest strój regionalny, sztuka ludowa regionu pienińskiego oraz godła góralskich rodów szczawnickich. Ekspozycja historyczna obejmuje tematy: "Szczawnica częścią Starostwa Czorsztyńskiego", "Józef Szalay twórcą i organizatorem kurortu", "Krakowska Akademia Umiejętności właścicielką Szczawnicy", "Szczawnica własnością Adama Stadnickiego w latach

1909-1948", "Druga wojna światowa na terenie Pienin". Udostępniona jest także "Izba Jana Wiktora", miłośnika i piewcy Pienin, z autentycznymi pamiątkami, pochodzącymi ze szczawnickiego mieszkania pisarza.

Muzeum Tatrzańskie im. Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem z oddziałem w Chochołowie - Muzeum Powstania Chochołowskiego z 1846r.

Ekspozycja w Muzeum przypomina ów znaczący w dziejach Chochołowa epizod 1846 roku, zwany "poruseństwem" chochołowskim. Otwarte w 1978 r. Muzeum Powstania Chochołowskiego mieści się w zabytkowej chałupie należącej niegdyś do zamożnego gospodarza, Jana Bafii. Chałupa Bafii typowa dla budownictwa podhalańskiego, a więc wykonana z płazów, konstrukcji zrębowej - posiada sień, izbę "czarną", izbę "białą", komorę oraz wyżkę nad komorą.

W urządzeniu wnętrza starano się połączyć dzieje powstania z ekspozycją etnograficzną, uzmysławiającą, jak w połowie XIX w. żyła rodzina góralska. W izbie "czarnej", gdzie toczyło się życie codzienne rodziny, są sprzęty niezbędne do wykonywania prac gospodarskich. Izba "biała", zwana "paradną", ma inny charakter; używana od święta jest jasna, wyposażona w zdobione sprzęty, obrazy na szkle, ceramikę - słowem przedmioty świadczące o zamożności gospodarzy.

Muzeum Tatrzańskie im. Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem z oddziałem w Łopusznej - Dwór w Łopusznej.

Dzieje folwarku w Łopusznej sięgają XVI wieku. Dwór powstał dużo później; wybudował go ok. 1790 r. Romuald Lisicki, konfederat barski. Najstarszy drukowany opis dworu znajduje się w wydany w roku 1851 dziele *Dziennik podróży do Tatrów* Seweryna Goszczyńskiego, poety doby romantyzmu, belwederczyka, uczestnika powstania listopadowego i spiskowca, który po klęsce powstania schronił się w Łopusznej.

Gdy w Łopusznej przebywał Goszczyński, gospodarzili w niej Leon Przerwa-Tetmajer z żoną Ludwiką z Lisickich. Po śmierci Leona (1881) i Ludwiki (1889) Łopuszną odziedziczyła ich córka Kamila. Poślubiła ona Kazimierza Lgockiego. Lgoccy w 1892 r. wyremontowali dwór, zmieniając jego wygląd. Drewniane ściany zostały otynkowane i pobielone. Wprowadzono drewniane, okrągłe słupy-kolumny, które miały odciążyć ściany, przejmując ciężar wysokiego, łamanego dachu.

Łopuszną dziedziczyli kolejno synowie Kamili i Kazimierza, Aleksander i Stanisław. W okresie międzywojennym majątek pozostawał w rodzinie Lgockich. W gospodarstwie wprowadzono wówczas nowoczesne maszyny rolnicze oraz wybudowano największą na Podtatrzu owczarnię. Po wojnie majątek podzielił los wielu innych - przejęte przez Skarb Państwa i przekazane państwowemu gospodarstwu rolnemu dwór i zabudowania, niewłaściwie użytkowane i nieremontowane, stopniowo niszczały. W maju 1978 r. zespół dworski przejęło Muzeum Tatrzańskie. Rozpoczęto wówczas systematyczne prace restauracyjne całego założenia. We dworze urządzona jest kuchnia. Można także obejrzeć wystawę poświęconą wsi Łopuszna, historii dworu, jego mieszkańcom oraz gościom. Obok dworu stoi mały zabytkowy budynek

mieszkalny zwany "gackiem" (mieszkał w nim inny poeta romantyczny "szkoły ukraińskiej", Bohdan Zaleski, pseudonim "Gacek"), natomiast w ogrodzie widoczne są ocalałe piwnice domku-lamusa, w którym mieszkał Seweryn Goszczyński.

Poza ogrodzeniem zabudowań dworskich, przy drodze do Łopusznej, stoi drewniana chałupa, przeniesiona tutaj ze wsi. W roku 1980 Muzeum Tatrzańskie zakupiło zabytkowy dom, rozebrany przez właścicieli. Oznaczony numerem 105 budynek należał do rodu Klamerusów, mającego w Łopusznej liczne, różniące się przydomkami, rozgałęzienia; wybudował go w roku 1887 Jan Klamerus "Sowa", co poświadcza inskrypcja na sosrzebie w dużej izbie.

Dom Klamerusów urządzono głównie eksponatami zakupionymi we wsi. Dom składa się z kilku dobrze wyposażonych pomieszczeń: sieni, kuchni zwanej *izbecką*, "dużej izby" oraz pomieszczeń gospodarczych: strychu i komory, przybudowanej z tyłu domu.

Skansen Taboru Kolejowego w Chabówce.

Skansen otwarty został w 1994 roku na terenie dawnej parowozowni, wybudowanej w czasie II wojny światowej. Gromadzenie eksponatów rozpoczęto już w połowie lat 80. Na kilku torach urządzono ekspozycję składającą się wycofanych z ruchu parowozów, lokomotyw elektrycznych i spalinowych oraz pługów, żurawi itp, które poddano rewitalizacji. Część z nich przywrócono do pełnej sprawności technicznej, dzięki czemu dziś mogą prowadzić składy pociągów zestawionych z zabytkowych wagonów.

Zespół Zamkowy w Niedzicy.

- Zamek "DUNAJEC"

Wzniesiony jako fortalicja broniąca północnej granicy Węgier, około 1330 roku przez Kokosza Berzewicz'ego (gotycki zamek górny) i odtąd, z małą przerwą, w rękach węgierskich rodów do 1945 roku - chociaż już po pierwszej wojnie światowej, został włączony w obszar państwa polskiego. Wielokrotnie modyfikowany. Jego ostateczny wygląd ukształtowały m. in. rozbudowa w II połowie XV wieku (zamek średni) oraz budowa w 1601 roku nowego, renesansowego skrzydła z bramą wjazdową i portalem (zamek dolny). W XVIII stuleciu obiekt powoli popadł w ruinę. Dopiero w latach 20-tych XIX wieku został częściowo odbudowany (m. in. nowa kaplica, sala balowa) bez najstarszej gotyckiej części, która do dziś pozostawiona jako trwała ruina. Po II wojnie światowej zamek doszczętnie splądrowano. W takim stanie upaństwowiony, został przekazany w 1949 roku Stowarzyszeniu Historyków Sztuki. Dziś mieści muzeum i pokoje gościnne dla członków Stowarzyszenia i ich gości, udostępniane również na sympozja, sesje naukowe i zjazdy.

- Spichlerz drewniany.

Wzniesiony w ostatniej dekadzie XVIII wieku, przebudowany częściowo w XIX stuleciu, jest jednym z nielicznych zabytków tego typu zachowanych *in situ*. Obecnie mieści stałą wystawę sztuki ludowej Spisza, na której m. in. : zrekonstruowana Izba Spiska, kolekcja zegarów, obrazy i kapliczki, stroje regionalne.

- Celnica.

Drewniany budynek dawnej celnicy będącej siedzibą służby granicznej i celnej na przejściu pomiędzy Polską a Czechosłowacją, wzniesiony ok. 1924 roku w stylu "dworkowym". W nim również pokoje gościnne o wyposażeniu zabytkowym i nowoczesnym.

- tzw. Leśniczówka.

Pierwotnie budynek rządcy dóbr niedzickich. Wzniesiony być może na przełomie XVIII / XIX wieku. Pierwotnie jako parterowy, murowany, następnie nadbudowany o piętro tzw. murem pruskim. Na parterze czynna jest karczma "Hajduki".

Muzeum Podhalańskie PTTK im. Czesława Pajerskiego w Nowym Targu.

Inicjatywa utworzenia placówki muzealnej w Nowym Targu zrodziła się jeszcze przed I wojną światową. W 1910 roku młodzież miejscowego gimnazjum pod kierunkiem Kazimierza Barana zaczęła gromadzić zabytki związane z regionem Nowego Targu, z myślą o powołaniu własnej placówki muzealnej. Trudności lokalowe oraz kolejne dwie wojny światowe przeszkodziły w realizacji tych planów. Sprzyjające warunki stworzyło dopiero powołanie w 1955 roku Komisji Opieki nad Zabytkami przy Oddziale PTTK "Gorce" w Nowym Targu.

Oficjalny wniosek o powołanie muzeum został zgłoszony w 1959 roku przez Czesława Pajerskiego na spotkaniu opiekunów zabytków w Wieliczce. Na zebraniu tym powołano również komitet, który miał opiekować się szybko powiększającymi się zbiorami, gromadzonymi dzięki wysiłkom niewielkiej grupy działaczy PTTK: Czesława Pajerskiego, Adama Szoskiego, Stanisława Pęksy, Juliusza Zborowskiego, Franciszka Potoczka.

W 1966 roku zorganizowano pierwszą stałą wystawę. W tym samym roku, w trakcie obchodów 1000-lecia Państwa Polskiego, nastąpiło oficjalne otwarcie muzeum.

Muzeum mieściło się początkowo w małym pomieszczeniu przy ul. Szaflarskiej, od 1972 roku zajmowało zabytkowe sale przy ul. Sobieskiego 2 (dawny hotel Hertza), a od 1994 roku pierwsze piętro odremontowanego Ratusza w centrum miasta.

Zbiory Muzeum Podhalańskiego liczą ok. 7400 muzealiów z dziedziny etnografii, historii i sztuki. Większość z nich pochodzi z darów osób prywatnych, część uzyskano drogą zakupów. Na ekspozycję stałą Muzeum ma do dyspozycji 4 pomieszczenia. Łączna powierzchnia ekspozycyjna wynosi ok. 200 m².

Ekspozycja stała "Nowy Targ na przełomie XIX i XX wieku" prezentuje rzemiosło cechowe, tj. szewstwo, kuśnierstwo, kapelusznictwo, kowalstwo, stolarstwo, tkactwo, bednarstwo i garncarstwo. Jednym z najcenniejszych eksponatów jest wiedeńska maszyna drukarska, подарowana dla Nowego Targu przez cesarza Franciszka Józefa, pracująca w drukarni Ignacego Borka od 1898 roku.

Muzeum posiada też wspaniałą kolekcję sztandarów organizacji społecznych działających od II połowy XIX w., oraz zabytki sztuki sakralnej - olejne obrazy, polichromowane rzeźby i płaskorzeźby, zbiór obrazów nowotarskich malarzy, w tym głównie Michała Rekuckiego, rzeźby

Anny Dobrzańskiej, Wacława Czubernata.

Prócz stałej ekspozycji. Muzeum organizuje wystawy czasowe, tematycznie związane z historią Nowego Targu i Podhala. Z inicjatywy tej placówki powstały izby regionalne w Bańskiej Niżnej, Białce Tatrzańskiej, Chocholowie, Chyżnem i Nowym Targu. Utworzone na terenie Podhala, są uzupełnieniem ekspozycji Muzeum Podhalańskiego w Nowym Targu.

Muzeum im. Władysława Orkana w Rabce - Zdroju.

W 1557 powstała pierwsza parafia w Rabce, w 1565 kasztelan krakowski Wawrzyniec Spytek Jordan ufundował drewniany kościół, który pod koniec XVI wieku został spalony lub zniszczony przez powódź. Obecny modrzewiowy kościół został wzniesiony w latach 1600–1606 wraz z założonym w 1621 cmentarzem. Kościół konsekrował w 1634 biskup krakowski Tomasz Oborski. Kościół jest jednym z najcenniejszych zabytków drewnianej architektury sakralnej. Słupowo-ramowa konstrukcja wieży dobudowanej w XVIII wieku nie zawiera gwoździ, zastrzały i miecze zapewniają jej stabilność. Ozdobą wieży jest nadwieszona izbica i barokowy hełm z latarnią, na dachu kościoła znajduje się przepiękna barokowa wieżyczka na sygnaturkę, cała świątynia kryta jest gontem. Wyposażenie kościoła pochodzi z XVII i XVIII wieku. Grupa Ukrzyżowanie zdobiącą zewnętrzną ścianę zamykającą prezbiterium pochodzi z 1775, boczne ołtarze są rokokowe, a główny neobarokowy pochodzi wg tradycji z XIX wieku, ozdobiony został obrazem św. Trójcy, św. Franciszka i św. Dominika. Cennym zabytkiem są organy wraz z balkonem dla chóru z 1778. Instrument jest sprawny do dziś, w okresie letnim odbywają się w kościele koncerty organowe. Ściany kościoła zdobi polichromia z 1802 autorstwa proboszcza parafii rabczańskiej i malarza amatora Andrzeja Antalkiewicza oraz odkryte podczas konserwacji pozostałości polichromii z 1628. Kościół otacza kamienny XVIII wieczny mur wraz z trzema bramkami i kapliczkami będącymi stacjami Drogi Krzyżowej oraz fragmenty zachowanego cmentarza. Grupa drzew rosnących wokół kościoła pochodzi z 1637, trzy okazy dębu szypułkowego i lipy szerokolistnej do marca 2013 roku, były pomnikami przyrody. Kościół znalazł się na Szlaku Architektury Drewnianej w Małopolsce.

W latach 1929–1936 kościół został przekształcony z inicjatywy Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego w Muzeum im. Władysława Orkana, nadanie imienia odbyło się za osobistą zgodą pisarza. Muzeum mieści się w wieży-dzwonnicy zabytkowego kościoła. Placówka została uroczystie otwarta w sierpniu 1936. W pięciu pomieszczeniach zgromadzono uporządkowane tematycznie przedmioty z XIX i XX wieku prezentujące dawny świat górali zamieszkujących Beskidy. Ekspozyty poświęcone są sztuce, ubiorowi, rzemiosłu wiejskiemu i gospodarce. Zgromadzono także instrumenty muzyczne, zabawki oraz zdjęcia Władysława Orkana i jego matki jak również dwa pastele malowane ręką pisarza.

Muzeum Orawski Park Etnograficzny w Zubrzycy Górnej.

Skansen regionalny tworzony od 1937 roku, otwarty w 1955 roku w Zubrzycy Górnej prezentujący dzieje, architekturę, kulturę materialną, społeczną i duchową regionu Orawy. Ekspozycja jest

szczególnie interesująca ze względu na oryginalność regionalnej kultury powstałej w wyniku połączenia dorobku dwóch fali osadniczych – pasterzy wołoskich przepędzających tu swoje stada z terenów Karpat Wschodnich oraz rolników napływających od północy (z Małopolski).

Muzeum zorganizowane jest w formie zespołu zabytkowych zabudowań (z pełnym wyposażeniem, udostępnionych do zwiedzania) rozmieszczonych na terenie parku. Najważniejsze elementy ekspozycji to:

- a) Lamus – piętrowy budynek z XVIII wieku, otoczony otwartą galeryjką, nakryty gontowym dachem typu namiotowego, pełniący rolę spichlerza plebańskiego;
- b) Czarna Karczma – budynek z XVIII wieku typu "kurna chata" o zwartej bryle, nakryty wysokim gontowym dachem typu polskiego, obecnie recepcja i kasa biletowa muzeum;
- c) Chałupa Alojzego Dziubka z Jabłonki – chłopski budynek mieszkalny z pierwszej połowy XIX wieku, nakryty czterospadowym gontem dachem, wewnątrz trzy duże izby w układzie amfiliadowym;
- d) Pasieka z charakterystycznymi dla Orawy ulami kładowymi;
- e) Dwór Moniaków – budynek rodziny sołtysa z XVII wieku, wnętrze typu "kurna chata", wewnątrz izby w układzie amfiliadowym między innymi biała izba, czarna izba i salon, wszystkie bogato wyposażone zgodnie z ówczesnym zwyczajem;
- f) Zabudowania gospodarcze dworu – między innymi owczarnia, olejarnia, stajnie;
- g) Chałupa Paś-Filipka – klasyczna orawska chałupa z XIX wieku z czterospadowym dachem gontowym z amfiliadowym układem pomieszczeń, wnętrza wyposażone w sprzęt pomocniczy do tkactwa;
- h) Chałupa Dziurczaka – budynek z końca XIX wieku, nieudostępniony do zwiedzania (archiwum muzeum);
- i) Folusz – zrębowy budynek służący do spilśniania sukna;
- j) Tartak – napędzany kołem wodnym;
- k) Kuźnia – z kowadłem i potężnymi miechami;
- l) Chałupa biednicka Możdżenia – budynek z końca XIX wieku, charakterystyczny dla niezamożnych chłopów, pod jednym dachem dwuizbowy dom mieszkalny i zabudowania gospodarcze.

Od początku lat 90. trwają prace nad utworzeniem nowej części skansenu w układzie oryginalnej struktury wsi orawskiej. Obecnie udało się odtworzyć kilka zagród z XIX wieku.

10. Założenia programowe.

Realizacja przez powiat przypisanych zadań w zakresie ochrony zabytków jest składową wykonywaną przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zgodnie ze wskazaniem powyższej ustawy program ma określić cele i zadania powiatu w zakresie ochrony jego zasobu kulturowego. W związku z tym należy wskazać następujące cele:

- 1) inwentaryzacja i określenie stanu technicznego zabytków należących do powiatu;
- 2) poprawa stanu technicznego zabytków własnych powiatu poprzez ich konserwację (pozyskiwanie środków zewnętrznych na finansowanie prac);
- 3) poprawa skuteczności ochrony i opieki nad zasobem dziedzictwa kulturowego na terenie powiatu;
- 4) inicjowanie działań w celu aktywnej ochrony wybranych obiektów reprezentujących tradycyjną drewnianą zabudowę wiejską;
- 5) podnoszenie atrakcyjności dla potrzeb społeczeństwa, promocji regionu, turystycznych, edukacyjnych;
- 6) wspieranie inicjatyw mających na celu zwiększenie ilości środków finansowych przeznaczanych na ochronę dziedzictwa kulturowego;
- 7) zwiększanie aktywności mieszkańców powiatu w zakresie opieki nad zabytkami;
- 8) ustanowienie społecznych opiekunów zabytków;
- 9) objęcie ochroną obszarów szczególnie cennych pod względem kulturowym, krajobrazowym i przyrodniczym.

Priorytetem w działaniach na rzecz ochrony zabytków na terenie powiatu nowotarskiego powinna być: ochrona architektury drewnianej sakralnej, zagrodowej oraz uzdrowskiej; ochrona zespołów przyrodniczo – krajobrazowych Dunajca, Niedziczanki, Białki, Czarnej Orawy oraz Raby z dopływami; ochrona i rewaloryzacja architektury obronnej oraz kapliczek i krzyży przydrożnych.

Zadania powiatu nowotarskiego w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami można podzielić na:

- 1) inicjowanie działań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami
 - a) edukacja w zakresie określenia zasobu dziedzictwa kulturowego powiatu i jego wartości przy współpracy ze szkołami, muzeami, stowarzyszeniami;
 - b) edukacja oraz informowanie o przepisach dotyczących zabytków;
 - c) organizowanie obchodów tradycyjnych świąt i zwyczajów kultywujących tradycję regionu;
 - d) współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków;
 - e) promowanie zasobu dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazowego powiatu;
 - f) inicjowanie tworzenia nowych szlaków turystycznych promujących unikatowe walory kulturowe i krajobrazowe powiatu;
 - g) inicjowanie i wspieranie realizacji przedsięwzięć związanych z tworzeniem nowych tras spacerowych i rowerowych powiązanych z zespołami zabytkowymi na terenie powiatu.
- 2) zadania organizacyjno-prawne:
 - a) ustanawianie społecznych opiekunów zabytków;
 - b) sygnalizowanie samorządom gminnym z terenu powiatu, konieczności stałej aktualizacji Gminnej Ewidencji Zabytków, monitorowania stanu zasobu dziedzictwa kulturowego oraz opracowania Gminnych Programów nad Zabytkami (tym, które go jeszcze nie opracowały);

- c) systematyczne uzupełnianie rejestru zabytków o wpisy obiektów, zespołów obiektów, które posiadają walory historyczne, zabytkowe i artystyczne, przez co kwalifikują się do ochrony prawnej;
 - d) sygnalizowanie gminom powiatu możliwości i sposobu powoływania na ich terenach parków kulturowych w wybranych obszarach;
 - e) modernizacja infrastruktury komunikacyjnej pod względem poprawy dostępności turystycznych ośrodków miejskich i wiejskich dla zwiedzających;
 - f) przybliżenie właścicielom obiektów zabytkowych możliwości ubiegania się o środki na ich konserwację i rewaloryzację.
- 3) Zadania w zakresie dokumentacji i badań:
- a) Wspieranie przedsięwzięć mających na celu kolekcjonowanie i dokumentowanie materiałów i informacji historycznych dotyczących zasobu dziedzictwa kulturowego powiatu nowotarskiego.
- 4) Zadania w zakresie finansowania:
- a) dokonanie analizy potrzeb i możliwości przystosowania obiektów zabytkowych do potrzeb osób starszych i niepełnosprawnych;
 - b) zabezpieczanie w razie potrzeby środków na ochronę i bieżącą konserwację obiektów zabytkowych będących własnością powiatu;
 - c) pozyskiwanie zewnętrznych środków finansowych na ochronę i bieżącą konserwację obiektów zabytkowych stanowiących własność powiatu.
- 5) Zadania w zakresie remontowo – konserwatorskim:
- a) Rozpoznanie stanu technicznego układu konstrukcyjnego drewnianego kościoła pw. Św. Marii Magdaleny w Rabce-Zdroju, będącego siedzibą Muzeum im. Wł. Orkana oraz w razie konieczności wykonanie niezbędnych prac konserwatorskich w oparciu o ekspertyzę i projekt konserwatorski.

11. Źródła finansowania zadań podjętych w zakresie opieki i ochrony zabytków.

Dotacja Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Dziedzictwo kulturowe - priorytet 1 - Ochrona zabytków.

Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- a) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- b) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia

wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Dziedzictwo kulturowe - priorytet 3 - Kultura ludowa.

Celem priorytetu jest wspieranie najwartościowszych zjawisk z zakresu szeroko pojętej kultury ludowej. Dotyczy to zarówno przedsięwzięć, których zadaniem jest ochrona materialnej i niematerialnej spuścizny kultury ludowej, wpisujących się tym samym w założenia ratyfikowanej w 2010 roku przez Rzeczpospolitą Polską Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, jak i zadań odwołujących się do żywych zjawisk kulturowych.

W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- a) zadań edukacyjnych, w tym warsztatów, kursów i szkoleń dotyczących zagadnień szeroko pojętej kultury ludowej, w tym niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- b) zadań animacyjnych wspomagających lokalne społeczności w twórczych działaniach nawiązujących do miejscowych tradycji;
- c) publikacji książkowych z zakresu dziedzictwa kultury ludowej;
- d) zadań dotyczących dokumentacji, archiwizacji i udostępniania unikalnych zjawisk z zakresu dziedzictwa kultury ludowej, w tym sztuki i rękodzieła ludowego, gwary, muzyki, tańca, śpiewu, obrzędowości, obyczajowości;
- e) zadań popularyzujących unikalne i żywe elementy kultury ludowej, w tym konkursy, przeglądy, festiwale sztuki i rękodzieła ludowego;
- f) zadań dotyczących ochrony architektury regionalnej;
- g) zadań o charakterze artystycznym inspirowanych sztuką i twórczością ludową;
- h) zakup obiektów oraz kolekcji dzieł sztuki ludowej do zbiorów muzealnych;
- i) projektów badawczych i popularyzatorskich z zakresu antropologii kulturowej, etnologii i etnografii.

Dotacja Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Środki finansowe będące w dyspozycji Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, z uwagi na możliwości ubiegania się właścicieli lub posiadaczy zabytków o środki pochodzące z Narodowego Funduszu Rewaloryzacji Zabytków Krakowa i Gminy Kraków przeznaczone są na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków z terenu województwa małopolskiego z wyłączeniem administracyjnego obszaru miasta Krakowa.

Tryb i zasady udzielania dotacji celowych oraz stosowny druk wniosku o udzielenie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach określa rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2005 r. Nr 112, poz. 940 z późn. zm.).

Warunkiem ubiegania się właściciela lub posiadacza zabytku o dotację celową na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku jest posiadanie odrębnej decyzji o wpisie obiektu do rejestru zabytków lub wyszczególnienie zabytku w decyzji wpisującej zespół obiektów do rejestru zabytków województwa małopolskiego.

Wnioskodawca może ubiegać się o udzielenie dotacji na następujące prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej; uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 14) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 15) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt. 7-15;
- 16) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Program „Mecenat Małopolski” samorządu Województwa Małopolskiego.

W ramach mecenatu nad działalnością kulturalną, Samorząd Województwa Małopolskiego udziela finansowego wsparcia na realizację zadań o charakterze przedsięwzięć kulturalnych i artystycznych realizowanych przez podmioty nie należące do sektora finansów publicznych i nie działające w celu osiągnięcia zysku.

"Mecenat Małopolski" - otwarty konkurs ofert - pozwala na wzbogacenie oferty kulturalnej w regionie poprzez finansowe wspieranie projektów o dużych walorach artystycznych, promocyjnych, edukacyjnych i integracyjnych regionu, wyrażających jego różnorodność

kulturową i umożliwiającymi aktywny w nich udział mieszkańców i gości. Ponadto wspiera kreowanie i realizowanie markowych regionalnych projektów kulturalnych o randze ponadlokalnej oraz wyraźnych walorach prorozwojowych i promujących województwo, wskazując na jego potencjał artystyczny i zasoby dziedzictwa kulturowego.

12. Podsumowanie. Okresowa ocena realizacji programu.

Zgodnie z opowiadającymi przepisami prawa wdrożenie programu jest obowiązkiem administracji samorządowej powiatu.

Przy realizacji założeń programowych powiatowi mogą towarzyszyć gminy, a także stowarzyszenia, organizacje i instytucje statutowo związane z ochroną dziedzictwa kulturowego i propagowaniem kultury.

Najistotniejszymi narzędziami realizacji programu są regulacje prawne dotyczące ochrony obiektów, zespołów zabytkowych, a także krajobrazu kulturowego zawarte miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego gmin.

Finansowanie przedstawionych w programie założeń należy opierać na środkach własnych oraz środkach zewnętrznych, pozyskanych z wspomnianych wcześniej programach, grantach i konkursach.

Realizacja Powiatowego programu opieki nad zabytkami winna być monitorowana i podlegać okresowej ocenie. Będzie to istotne ze względu na: możliwość weryfikacji działań zmierzających do ochrony zasobu dziedzictwa kulturowego, potrzebę sporządzenia okresowego raportu z realizacji programu a także potrzebę dostarczenia organom sprawującym nadzór nad obszarem będącym przedmiotem ochrony, danych o stanie jego ochrony.

Istotne jest także dokonywanie okresowej oceny stanu zabytków architektury i budownictwa uwzględnionych w gminnej ewidencji zabytków funkcjonujących na terenie powiatu. Ocena ta winna określać zmiany ilościowe w zasobie, przekształcenia jakim uległa substancja w przedmiotowym okresie, ilość przeprowadzonych prac konserwacyjnych, a także zestawienie roczne środków finansowych przeznaczonych na cele ochrony zabytków przez Powiat i pozyskanych ze źródeł zewnętrznych.

Przewodniczący Rady Powiatu
Jan Krzak